

Studium žárového ritu

Anna Bajerová

V mladší době bronzové v rámci celé Evropy nastupuje fenomén popelnicového žárového ritu. I když počátky kremace můžeme zaznamenat už v neolitu, v LnK, právě v době kultury popelnicových polí dochází k opravdu masovému rozšíření a ritus je v této době žárový výhradně. Tzn. že pozůstalí zemřelého spálili na hranici, ostatky vybrali a vložili s urnou na pohřebiště. A právě zbytky těchto pohřebních hranic mohou mnohé vypovídat, neboť se dostávaly do popelnice spolu s kostmi. Problémem je, že se tento ritus dá špatně studovat, spálené nalámané kosti a tím méně zuhelnatělé malé kousičky dřeva nejsou příliš archeologicky zachytitelné.

Výzkum dřevěného uhlí, tzv. antrakologie, nám ale může poskytnout cenné informace. V sídlištním kontextu zuhelnatělé kousky dřeva vypovídají o stavebních metodách, o úroveň umění práce se dřevem a také o upřednostňované kvalitě (druhu) dřeva. Stejně tak jsou pro rekonstrukci života lidí z doby bronzové důležité kousky dřevěného uhlí nalezené v urnách.

Metody

Pojem „dřevěné uhlí“ označuje zuhelnatělé, tedy neúplně shořelé dřevo. Jeho přítomnost v žárovém hrobě signalizuje tmavé zbarvení půdy. Důležité je, že vnitřní struktura dřeva zůstává při hoření zachována, dochází pouze k 15-20% úbytku objemu. Můžeme tedy zřetelně odlišit jednotlivé druhy dřeva, jeho stavbu atd. Studium dřevěného uhlí je založeno jednak na pozorování mikrostruktury pomocí mikroskopu na lomu dřeva (povrch je předpřipraven pro zkoumání výbrusem). Na základě zjištěných základních struktur dřeva jako je např. průběh a velikost pryskyřicových kanálků, můžeme pomocí srovnávacího materiálu přiřadit dřevo k určitému druhu.

Při řazení dřevin do systému je využíván také průměr zlomku daného dřeva. Rozhodující je při rekonstrukci průměru dřeva zakřivení letokruhů a vzájemný úhel paprsků dřevě. Počítat ale musíme s tím, že průměry nad 10 cm (se svým nepatrným zakřivením a téměř paralelními dřevnými paprsky) a kousky průměru míň jak 2 cm se nedají přesně určit.

Výsledky

Pro analýzu dřevěného uhlí z doby popelnicových polí byl vybrán region východního Bavorska jižně od Dunaje, kde bylo roku 1994 u města Teugn (okr. Kelheim) objeveno pohřebiště popelnicových polí. Na základě tohoto objevu se badatelé pokusili vypárat další pohřebiště s dřevěným uhlím a antrakologicky ho zpracovat. Nálezy ale stále poskytovaly jen malé množství možností zpracování-uhlíky byly malé, případně nebyly přítomny vůbec. Je tedy možné že tyto hroby byly před rituálem uloženy omyty od popela. Kýžený výsledek nepřinesl ani nález dalšího pohřebiště popelnicových polí v Künzingenu (okr. Deggendorf), zde se opět nacházely jenom malé, nezpracovatelné kousky uhlí. Z tohoto důvodu se badatelé při další šanci na urnovém nalezišti v Burgweitingu, lokalita „Kirchfeld“ (pozdní doba bronzová a doba popelnicových polí) zaměřili přímo na přítomnost kousků dřevěného uhlí v urnách. Většina hrobů zde opět obsahovala pouze nepotřebné malé kousky uhlí, ale přesto se podařilo ze dvou hrobů z pozdní doby bronzové 11 z starší a střední doby popelnicových polí uchovat a později analyzovat. Dalšími stejně úspěšnými akcemi pak byly vykopávky pohřebišť ze starší doby bronzové a z doby popelnicových polí z Oberheisigu (okr. Regensburg), opět z Burgweitingu, z lokality „Am Langen Weg“. Nejkrajnější lokalitou východobavorského bloku je místo Straubing-Sand (doba popelnicových polí), s 12 urnovými hroby s přítomností uhlí.

Co se týče druhu použitého dřeva byl na pěti výše zmíněných lokalitách zaznamenán ze 38 lokalit nejčastěji dub, dále následuje olše, borovice, bříza a 1x jilm. Nelze předpokládat,

že při stavbě hranice byly použity pouze tyto druhy dřevin. Logická se zdá být úvaha, že v popelu hranice byly procesem hoření zachovány pouze kousky z velkých polen tvrdšího dřeva, měkké dřevo bylo jistě spáleno beze zbytku. Z experimentů A. Mädera vychází, že taková velká polena byla při stavbě hranice použita jako podpěry, stavěné k hranici kolmo, aby bylo tělo udrženo stále v horním konci plamenu. Podle jeho výzkumů pocházejí kousky dřevěného uhlí ze tlustých větví, případně středně silných stromů. Tato teorie se dá doložit také metodou porovnávání hodnot průměru stromů. Ta vypovídá, že největší množství dřevěných uhlíků má minimální průměr 10 cm a víc, čili kousky ze tlustých větví nebo středně tlustých stromů.

Interpertace

Jedinou lokalitou s všestranně vypracovanou analýzou dřevěného uhlí je pohřebiště z mladší doby bronzové - Oespeler Bach v Dortmundu. Vzhledem k dobrému stavu dochování zuhelnatělého dřeva se dá určit, že nejpoužívanějším stromem při stavbě hranice byl opět dub, následují dřeviny v pořadí: líska, olše, peckoviny, jádrové ovoce, javor, vrba, jasan a buk v jednom případě.

Pálení těla

Důležitý je taky rozbor žároviště, tedy místa pálení ostatků na hranici. Přítomnost tohoto žároviště je dokazována nálezy kousků mineralizovaných kostí. Antropologickou analýzu bylo možno provést na pouze na dvou výše zmíněných lokalitách, v Teugnu, Brungveitingu „Am Langen Weg“ a Oespeler Bachu. Stupeň spalování kostí se dá označit jako dokonalý tzn. že spálené kosti v místě zlomu jsou bílé. Kunter a jiní tedy předpokládají, že technika spalování byla efektivní, muselo být dosaženo teplot nad 800°C. Důkazem toho jsou i roztavené kovové předměty, přičemž bod tání bronzu je asi 990°C a bod tání zlata 1063°C. Tato teplota je srovnatelná s dnešními krematorii. Aby žár působil koncentrovaně a stále stejně intenzivně, dá se předpokládat stálá zásoba dostatečně proschlého dřeva pro průběžné přikládání. Proces spalování byl také zdokonalován využitím tzv. kamnového efektu (tedy stálý přívod vzduchu pro oheň). Proto se někdy hranice umísťovaly nad jámu. Z experimentů A. Mädera a jiných vychází, že dřevo na hranici bylo uskladňováno až 1,5 roku. Určitým zdrojem informací nám může být taky srovnání s historickými prameny, např. pasáž z Homérovy Iliady, kde byla hranice pro zemřelého Perikla sestavena z čerstvě poražených stromů v obdélníkovém tvaru dlouhá sto stop a nebo výjev na tzv. Kroisos-amfoře v Luvru. Na ní můžeme pozorovat stavbu pohřební hranice kolem roku 500 BC.

Exkurz: žároviště doby popelnicových polí

Jedná se tedy o ta žároviště která byla následně po dohoření překryta hromadou kamení a hlíny, tedy mohyly, plochá žároviště jsou archeologicky nezachytitelná. A. Mäder vypracoval přehled typů žárovišť na SV Slovenska od neolitu po středověk. Rozlišil typy pravoúhlé, oválné a nepravidelné. Ve východním Bavorsku je dokázáno 6 lokalit s prokázanými mohylami, z toho 3 byly prozkoumány. V Čechách je relativně velký počet mohyl, velikostně je lze srovnat s mohylami východního Bavorska (tzn. cca 2x1/1,5m), stejně tak jsou tvaru oválného či obdélníkového (Lety a Ostroměř). Na Slovensku, v průběhu velatické a čakanské kultury lze sledovat odlišnost z hlediska velikosti a výbavy mohyl. Tady jde o rozměrné mohyly v Čace a Očkově (průměr 10 m).

Na závěr lze říci, že problematika studia žárového ritu je stále ještě otevřená, k dispozici je málo výpovědního materiálu. Za úvahu stojí také zvažování jiného původu dřevěných kousků v hrobě, např. jednoduše výbava hrobu. A vzhledem k tomu že o moc více informací z nalezišť už asi nezískáme, lze předpokládat rozšíření experimentu.

Použitá literatura:

Oliver Nelle - Christoph Neudert: *Die Scheiterhaufen aus Eichenholz - Holzkohle aus Brandgräbern als archäologische Quelle*. In: Archäol. Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- u. Südböhmen.